

УДК 338.1:631.145
© 2010

О.Л. Біттер,
доктор
економічних наук
І.Б. Франчук,
кандидат
економічних наук
Л.В. Демедюк

*Львівський національний
аграрний університет*

ФАКТОРНИЙ АНАЛІЗ РОЗВИТКУ ОСОБИСТИХ СЕЛЯНСЬКИХ ГОСПОДАРСТВ

Визначено чинники розвитку особистих селянських господарств. Розроблено найбільш ймовірний сценарій їхнього подальшого розвитку.

Особисті селянські господарства як основні виробники продукції сільського господарства в усіх регіонах країни особливого значення набули в малоземельних регіонах, зокрема Львівській області. Вони забезпечили фізичне та економічне виживання більшій частині сільського населення під час соціально-економічної кризи 90-х років минулого століття. Економічне піднесення у цей період спричинило скорочення обсягів виробництва в більшості господарств: зменшилися посівні площі сільськогосподарських культур, скоротилось поголів'я тварин, значно знизилася їхня роль у доходах сільського населення та споживанні продуктів харчування. Однак вони залишаються основними виробниками товарної продукції і забезпечують продовольчу безпеку не тільки сільських родин, а й усєї країни.

Аналіз останніх досліджень та публікацій.

Проблеми ефективного функціонування та розвитку особистих селянських господарств постійно вивчаються науковцями (Ю.Є. Кирилов, С.М. Онисько, О.М. Онищенко, М.Г. Шульський, В.В. Юрчишин [1—7]). Однак в умовах економічних реформ особливу увагу слід приділяти глибоким комплексним дослідженням розвитку особистих селянських господарств в умовах економічного зростання, їх адаптації до мінливого ринкового середовища, особливо після вступу України до Світової організації торгівлі. Існуючі методики дослідження розвитку та ефективності сільського господарства, система показників пристосовані до умов державних сільськогосподарських підприємств і не дають достовірних результатів досліджень з розвитку особистих селянських господарств. Це призводить до зниження ефективності прийнятих управлінських рішень щодо розвитку галузі сільського господарства і всього агропромислового виробництва.

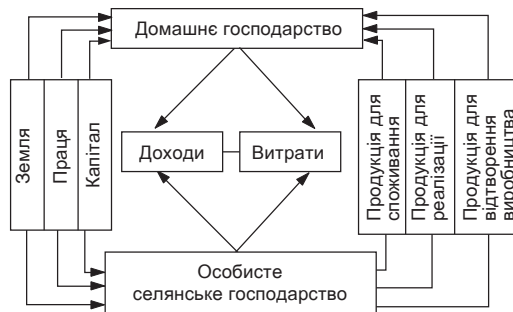
Мета досліджень – провести факторний аналіз розвитку особистих селянських господарств і розробити ймовірний сценарій їх подальшого розвитку.

Результати досліджень. Особисті селянські господарства є однією з форм самозайня-

тості сільського населення, спрямованої на самозабезпечення продуктами харчування в умовах недосконалих соціально-економічних систем та неможливості отримувати інші види доходів на достатньому рівні. Основною їхньою перевагою порівняно з іншими формами зайнятості є значне зниження економічних і соціальних ризиків за низького рівня задоволення матеріальних і духовних потреб сільських жителів. Тому найбільшого розвитку такі господарства набувають в умовах соціально-економічних криз, коли ступінь самоексплуатації їх власників зростає. Із економічним зростанням, підвищенням рівня зайнятості і доходів сільського населення значення сільських домогосподарств в економіці сільського господарства знижується.

Особисті селянські господарства є невіддільною складовою частиною сільського домашнього господарства, їхні доходи і витрати безпосередньо включаються у доходну і витратну частини сімейного бюджету. Економічні взаємозв'язки між ними показано на рис. 1.

У Львівській області виробництвом сільськогосподарської продукції на початок 2009 р. займалися 323,1 тис. господарств населення. Їхня чисельність упродовж кількох попередніх років постійно скорочувалась, але площі використуваних ними сільськогосподарських угідь що-

Економічна взаємодія між домашнім і особистим селянськими господарствами

Розвиток особистих селянських господарств Львівської області залежно від розміру сільських населених пунктів (2009 р.)

Показник	Усього	У тому числі в селах з чисельністю жителів			
		до 199	200—499	500—999	1000 і більше
Кількість сіл	1846	505	588	462	291
У них жителів, тис. осіб	1048,9	50,5	197,9	322,7	477,8
Середня людність села, осіб	568	100	337	698	1642
Частка осіб працездатного віку, %	55,0	49,9	52,0	54,2	57,2
Припадає працездатних на 1 господарство, осіб	1,65	1,14	1,38	1,63	1,86
Чисельність зайнятих в особистих господарствах, тис. осіб	178,6	8,5	35,3	55,0	79,8
% до чисельності працездатних	31,0	33,7	34,2	31,4	29,2
Посівні площі, тис. га	328,0	26,1	83,7	106,8	111,4
У т.ч. на 1 господарство, га	0,94	1,18	1,12	0,99	0,76
на 1 жителя, га	0,31	0,52	0,42	0,33	0,23
Поголів'я ВРХ, тис. гол.	325,8	22,5	79,6	108,4	115,4
У розрахунку на 100 осіб, гол.	31,1	44,6	40,2	33,6	24,2
Кількість тракторів, одиниць	9169	544	1810	2944	3871
У розрахунку на 100 га посівної площі, одиниць	2,8	2,1	2,2	2,8	3,5

річно зростають: за 2001—2009 рр. — з 656,8 до 788,1 тис. га або на 20%. Однак посівні площі сільськогосподарських культур за цей час скоротились з 351,5 до 317,2 тис. га, тобто на 9,8%.

За своїми розмірами особисті селянські господарства є невеликими виробничими структурами. У 2009 р. у розрахунку на таке господарство у Львівській області припадало 2,54 га сільськогосподарських угідь, 1,8 осіб — працездатного віку і 1,02 гол. великої рогатої худоби, у тому числі 0,70 корів. Особисті селянські господарства є основними виробниками продукції сільського господарства. Однак їхня частка у загальному обсязі виробництва валової продукції сільського господарства в усіх категоріях господарств скорочується: у 2001 р. вона становила 90,7%, а в 2009 р. — до 76%. Зростання обсягів виробництва валової продукції рослинництва і тваринництва в особистих селянських господарствах протягом 2001—2009 рр. відбувалось переважно за рахунок росту врожайності сільськогосподарських культур і підвищення продуктивності тварин.

У процесі дослідження визначено основні чинники входження особистих селянських господарств у ринковий процес через реалізацію виробленої продукції. Для кореляційно-регресійного аналізу відібрано результативні (y) і факторні (x) ознаки: y — вартість реалізованої продукції особистими селянськими господарствами на одного члена домогосподарства, грн; X_1 — обсяг сукупного доходу домогосподарств на 1 особу в місяць, грн; X_2 — обсяг грошових доходів домогосподарств на 1 особу в місяць, грн; X_3 — вартість спожитої продукції, виробленої в особистому господарстві на 1 особу в місяць, грн; X_4 — середній розмір домогоспо-

дарства, осіб; X_5 — частка пенсій у грошових доходах домогосподарств, %.

Відібрані дані по 11 доходних групах домогосподарств були згруповані за 2004—2008 рр. Для забезпечення порівняності вартісних показників за 2004—2007 рр. їх проіндексовано за величиною середньорічного індексу інфляції. Розрахунки проводили за стандартною програмою EXCEL. Кореляційна матриця показала, що між величинами сукупних і грошових доходів домогосподарств та їхньою схильністю до реалізації продукції особистих селянських господарств на ринку практично немає.

Аналіз показників домогосподарств різних доходних груп щодо споживання і реалізації виробленої в особистих селянських господарствах продукції зроблено по Пустомитівському і Сколівському районах Львівської області зі значною диференціацією обсягу виробництва валової продукції сільського господарства в особистих селянських господарствах з розрахунку на 1 га угідь (y) — від 4513 до 2207 грн.

Основними чинниками, які впливають на зміни у результативних ознаках, є: X_1 — грошова оцінка 1 га сільськогосподарських угідь, грн; X_2 — сільськогосподарські угіддя (га); X_3 — кількість осіб працездатного віку і X_4 — поголів'я великої рогатої худоби у розрахунку на 1 особисте селянське господарство. Аналіз матриці коефіцієнтів кореляції показав наявність впливу цих факторних ознак на величину результативної ознаки. Коефіцієнт множинної кореляції становить 0,837, а коефіцієнт детермінації — 0,701. Результати кореляційно-регресійного аналізу дають підстави для таких висновків:

селяни активніше використовують сільськогосподарські угіддя кращої якості, що потребує

менше трудових затрат для одержання запланованого результату;

збільшення чисельності працездатних осіб у господарстві призводить до зростання вартості одержаної з 1 га продукції;

зростання чисельності поголів'я тварин в особистому селянському господарстві призводить до скорочення обсягу виробництва на 1 га угідь;

чим більше в господарствах наявних сільськогосподарських угідь, тим менш інтенсивно вони використовуються, що призводить до скорочення обсягів виробництва продукції в розрахунку на 1 га. Теоретичний висновок про те, що основним видом обмежених ресурсів у особистих селянських господарствах є запаси праці їх власників, підтверджений результатами аналізу проведених експериментів.

Розвиток особистих селянських господарств за обсягами виробництва продукції на 1 га сільськогосподарських угідь вивчали у приміських, середньовіддалених та віддалених адміністративних районах Львівської області. Виявлено, що інтенсивність виробництва в особистих селянських господарствах приміських районів значно вища порівняно з іншими регіонами і пояснюється наявністю ринків збуту продукції рослинництва і тваринництва. Результати проведеного групування показали значно вищі показники обсягів виробництва валової продукції у приміських районах порівняно з середньовіддаленими та віддаленими.

Важливим чинником розвитку особистих се-

лянських господарств є їх розміщення в різних за чисельністю жителів сільських населених пунктах. У результаті групування сіл Львівської області на особливо малі (з чисельністю жителів до 199 чол.), малі (від 200 до 499 чол.), середні (від 500 до 999 чол.) та великі (понад 1000 осіб) було встановлено значні відмінності в демографічних характеристиках особистих селянських господарств та результатах їхньої діяльності. У малих селах Львівської області розвиток особистих селянських господарств відбувається значно інтенсивніше, ніж у великих (таблиця).

Господарі в малих селах обробляють значно більші площі посівів, утримують більше голів худоби, незважаючи на гірші показники технічного забезпечення і демографічні характеристики родин. Це пов'язано, насамперед, з обмеженими можливостями працевлаштування за межами господарств у малих селах порівняно з великими.

Дослідженнями встановлено, що критичною межею, яка спонукає розширення діяльності особистого селянського господарства, є показник розрахункового прожиткового мінімуму. Якщо сільська родина має доходи в розрахунку на 1 особу нижче від цієї межі, то вона приймає раціональне рішення про розширення поєвних площ, поголів'я тварин, підвищення інтенсивності праці. Господарство більшою мірою натуралізується, його стосунки з ринком мінімізуються, особливо щодо купівлі засобів існування.

Висновки

До основних проблем розвитку особистих селянських господарств у найближчій перспективі віднесено: необхідність створення цілісних земельних масивів у більшості господарств, полегшення умов праці та збільшення доходів їх власників, покращення і здешевлення матеріально-технічного постачання і збуту надлишків виробленої для особистих

потреб продукції, правове забезпечення і екологізація діяльності. Вирішення цих проблем неможливе без створення мережі дорадчих служб у кожному адміністративному районі та найбільших сільських населених пунктах — куцових центрах сільського розселення, а також багатопрофільних обслуговуючих кооперативів.

Бібліографія

1. Кирилов Ю.Є. Розвиток малих форм господарювання на селі в умовах глобалізації/Ю.Є. Кирилов, І.В. Осадчук//Економіка АПК. — 2010. — № 6. — С. 91—97.

2. Онисько С.М. Соціально-економічні умови розвитку особистих селянських господарств/С.М. Онисько, Т.О. Шматковська//Економіка АПК. — 2010. — № 7. — С. 108—109.

3. Онищенко О.М. Господарства населення: підсумкові оцінки, прогнози/О.М. Онищенко//Економіка України. — 2003. — № 3. — С. 59—69.

4. Онищенко О.М. Ефективність господарств

населення/О.М. Онищенко//Економіка України. — 2003. — № 1. — С. 60—69.

5. Онищенко О.М. Особисті селянські господарства у пореформеному розвитку аграрного сектору//Економіка України. — 2003. — № 6. — С. 57—70.

6. Шульський М.Г. Особисті господарства населення: стан, можливості і перспективи. — Львів: Край, 2003. — 280 с.

7. Юрчишин В.В. Господарства населення: проблеми майбутнього//Економіка України. — 2003. — № 9. — С. 67—72.